

УДК 1:316.4

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1476180>**А. В. Шадріна**

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри суспільно-правових дисциплін і менеджменту освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ОСНОВНІ НАПРЯМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

У запропонованій статті здійснено історико-педагогічний аналіз системи морального виховання в сучасних українських реаліях. Доведено, що моральне виховання є істотною й невід'ємною частиною системи виховання школяра в сучасній Україні. Проаналізовано основні фактори, які є провідними чинниками системи морального виховання. Уточнено питання про ефективність морального виховання як засобу педагогічної соціалізації. Головне завдання морального виховання – формування моральної культури особистості, яка містить такі компоненти: індивідуальну моральну свідомість, моральні почуття, моральні стосунки, поведінку й спілкування.

Ключові слова: виховання, виховна система, моральне виховання, моральна культура, моральні норми, моральна освіта, моральний досвід, моральне самовдосконалення.

В статті здійснено історико-педагогічний аналіз системи морального виховання в сучасних українських реаліях. Доказано, що моральне виховання є істотною й невід'ємною частиною системи виховання школяра в сучасній Україні. Проаналізовано основні фактори, які є провідними чинниками системи морального виховання. Уточнено питання про ефективність морального виховання як засобу педагогічної соціалізації. Головне завдання морального виховання – формування моральної культури особистості, яка містить такі компоненти: індивідуальну моральну свідомість, моральні почуття, моральні стосунки, поведінку й спілкування.

Ключевые слова: воспитание, система воспитания, моральное воспитание, моральная культура, моральные нормы, моральное образование, моральный опыт, моральное самосовершенствование.

In the article the historic-pedagogical analysis of the system of moral upbringing in modern Ukrainian realities is carried out. It is proved that the moral upbringing is the important and inalienable part of the schoolchildren's educational system in modern Ukraine. The main factors of moral upbringing as leading factors in the moral educational system are analyzed. A question is specified about efficiency of the moral upbringing as means of pedagogical socialization. The main task of the moral upbringing is forming of personal moral culture, which has such components: the individual moral consciousness, moral feelings, moral relations, behavior and intercourse. The individual moral consciousness has such components: ideals, opinions, persuasions, personal aspiration. All of these factors compose the spiritual-moral basis of forming of the schoolchildren's moral culture. Moral feelings may be deliberate and spontaneous, so it is important that human must have deliberate personal feelings. Moral relations expose schoolchildren's personal characteristics.

Keywords: education, educational system, moral upbringing, moral culture, moral norms, moral education, moral experience, moral self-improvement.

Актуальність проблеми. У сучасній вітчизняній історико-педагогічній науковій парадигмі моральне виховання зазвичай визначається як цілеспрямований процес взаємодії вихователя й вихованців, спрямований на оволодіння школярами моральною культурою, яка визначає ставлення школярів до навколишнього світу. Моральна культура – це найголовніший компонент духовного життя людини, який характеризує її досягнення в оволодінні основами моралі як сукупності принципів, вимог, норм, правил, які регулюють дії в усіх сферах її життя, у формуванні моральної свідомості, розвитку моральних почуттів, виробленні звичок моральної поведінки особистості. Моральні норми – це система вимог, які визначають обов'язки людини стосовно навко-

лишнього світу, зразки, які орієнтують поведінку особистості й дають можливість оцінювати й контролювати її. Моральні норми закріплено в таких поняттях, як добро, обов'язок, совість, гідність, справедливість, щастя, зміст життя тощо, які визначають характер поведінки людини. Фактор морального виховання в сучасних українських реаліях, зокрема, коли на Донбасі йде криза АТО, набуває надзвичайної ваги і через це є актуальним для досліджень сучасних учених-педагогів та істориків. Актуальність морального виховання в сучасному українському суспільстві зумовлена потребами суспільних процесів на засадах гуманізації, демократії, соціальної справедливості, що пов'язано зі становленням громадянського суспільства в Україні, а також

процесом відродження нації. Головним завданням сучасного морального виховання є формування моральної культури особистості, яка містить індивідуальну моральну свідомість, моральні почуття, стосунки, поведінку й спілкування, адже з моральним вихованням міцно пов'язане виховання волі й характеру.

Аналіз досліджень і публікацій.

Приклади моральної просвіти можемо знайти в роботах давньоримського вченого й громадського діяча Гельвеція, англійського письменника XVII століття Честерфілда, відомого психолога XX століття Д. Карнегі, сучасних білоруських педагогів К. В. Гавриловець, Т. М. Куриленко та ін.

Однак зауважимо, що моральне виховання в сучасних українських реаліях досі не було описане в спеціальній літературі.

Метою статті є окреслення системи морального виховання в сучасних українських реаліях.

Виклад основного матеріалу. У сучасних українських реаліях напрями морального виховання школярів визначаються його завданнями, які спрямовані на:

- формування в учнів моральних понять, переконань;
- виховання й розвиток у школярів моральних почуттів (любові до Батьківщини, відданості їй, національної самосвідомості, поваги до своїх батьків і рідних тощо);
- прищеплення школярам навичок, звичок моральних дій;
- виховання й закріплення в школярів позитивних рис характеру (доброти, чуйності, щедрості, совісності, чесності й терпимості);
- формування потреб у самовихованні й самовдосконаленні.

Розв'язання цих завдань повинно забезпечувати моральну поведінку школяра, тобто зовнішній прояв у практичній діяльності духовного напрямку, особистих установок, які відповідають етичним нормам, принципам суспільства. З цією метою здійснюються:

1. Моральна освіта – для формування у школярів моральних понять і переконань, що дає можливість ознайомити людину з основними вимогами моралі, її принципами

й категоріями, піднімає емпіричні знання до рівня наукових, які дозволяють зрозуміти сутність, зміст моральних дій, виховувати переконання, пов'язані з почуттями людини, тобто з емоційним відношенням її до власної поведінки та поведінки інших (любов, гуманність, співчуття тощо), емоційним станом, який виявляється в інтересах, radoщах, здивуванні, стражданні, гніві, презирстві, страхіві, соромі, пристрасті тощо.

Формуванню моральних почуттів сприяє:

- розумна любов до дитини батьків, учителів, близьких (доброта, лагідне слово, допомога, підтримка, вимогливість);
- доброзичливе середовище, дружні стосунки в сім'ї, школі;
- педагогічно доцільна організація діяльності школярів, її спрямованість на розвиток активності, взаємодії, взаємодопомоги, самостійності;
- залучення дітей до природи. На думку В.О. Сухомлинського, «Людина стала Людиною тому, що побачила глибину блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі». Видатний педагог сучасності відчуження краси природи, активне творення прекрасного назвав би «дорогоцінними вправами юної душі, потрібними для того, щоб людина прагнула бачити свою красу й красу душі, прагнула утвердити прекрасне в самій собі, ненавиділа легкодухість, самовілля» [3, с. 409, 416].

Отже, основні моральні поняття учні усвідомлюють як у раціональній так і в емоційній формі (добро, зло, людяність тощо). Обов'язок, відповідальність, гідність, совість особистості виявляються в її емоційних переживаннях – почутті обов'язку, відповідальності, муках совісті, ущемленні гідності. Нерозвиненість, черствість, брутальність моральних почуттів нерідко бувають причиною моральних конфліктів між людьми. Справжня культура моральних почуттів багато в чому залежить від розуміння людьми один одного, від уміння співпереживати, співчувати.

Моральна освіта припускає розкриття сутності моральних цінностей під час бесід, лекцій, диспутів, зустрічей, конференцій, вирішень різних ситуацій. В. О. Сухомлинський зазначав, що «духов-

на культура людини буде неповною, якщо вона позбавлена знань, які є основою моральної культури» [2, с. 228].

2. У процесі просвіти виховуються **благородні прагнення**, але для вироблення навичок і звичок поведінки потрібні вправи, привчання: «Школяр робить погане не завжди тому, що його вчать робити погане, а найчастіше тому, що його не вчать робити добро» [2, с. 228].

У Павлівській школі була розроблена програма моральних звичок: доводити почату справу до кінця, виконувати роботу тільки добре, ніколи не перекладати свою роботу на інших, допомагати старим, немичним, самотнім, погоджувати свої радощі, розваги, задоволення з потребами інших людей, не приховувати своїх небажаних учинків, мати мужність відверто сказати про них [2, с. 229].

У свій час Ш. О. Амонашвілі запроваджував у своєму класі уроки людяності, на яких діти вправлялися в морально-етичних, гуманних учинках із застосуванням трьох основних форм: **за допомогою уяви**, коли дитина інсценує в уяві свою можливу поведінку в передбачуваній ситуації; **за допомогою ролівої гри**, коли дитина чи група дітей моделюють можливу дійсність, розігруючи її, виконуючи різні ролі; **за допомогою дійсності**, коли діти чинять так чи інакше в реальних умовах: у сім'ї, школі, на вулиці [1, с. 68–71].

3. Наступним напрямом морального виховання є **формування морального досвіду** в діяльності й спілкуванні школяра. Звідси випливає необхідність організації виховних заходів як компонента системи виховної роботи з метою формування системи стосунків школярів на основі знань норм поведінки й оволодіння окремими звичками. У процесі діяльності й спілкування школярі здійснюють моральний вибір. В окремих випадках вихователі створюють ситуації вибору з метою вивчення моральних якостей учнів, бо моральний вибір не можна здійснювати на словах або шляхом простого наслідування зразків. На передній план виступає дія, практична здатність виразити у вчинку власну моральну позицію.

4. **Спонування школярів до мораль-**

ного самовдосконалення, що вимагає виховання культури почуттів, яка виявляється в здатності людини до співпереживання, співчуття, розуміння інших і себе, культури поведінки, спілкування людини. Для цього необхідно забезпечити можливість школяреві переживати цінні з точки зору завдань виховання почуття: радості за успіх товариша, задоволення від виконаної праці, почуття обов'язку тощо. Але одночасно необхідно вчити аналізувати власні почуття, щоб не бути їх рабом. Ефективності цього процесу сприяє прийом, коли неприємні почуття пов'язуються з приємними. Наприклад, А. С. Макаренко доручав найбільш неприємну роботу найкращим як особливу довіру в тому, що ця робота буде виконана добре. Формуванню почуттів сприяють використання засобів мистецтва, а також почуття вихователя, вчителя, його ставлення до людей, діяльності, навколишнього.

5. **Особистий приклад учителя**, старших товаришів, опора на народну мораль, традиції, звичаї, які відбивають тисячолітній досвід мудрості народу.

Успішність процесу морального виховання в сучасних реаліях вимагає:

- підбору змісту, джерел, методів, прийомів виховання залежно від вікових особливостей учнів;

- урахування індивідуального досвіду школярів, їх позицій, виявлення суб'єктивної готовності до самовдосконалення;

- спільної виховної діяльності школи, сім'ї, інших виховних факторів;

- такту вчителя, його поваги до особистості дитини;

- вивчення результатів виховного впливу та за необхідності коригування виховної діяльності.

Висновки. Таким чином, головне завдання морального виховання – формування моральної культури особистості, яка містить такі компоненти: індивідуальну моральну свідомість, моральні почуття, моральні стосунки, поведінку й спілкування. Індивідуальна моральна свідомість включає в себе ідеали, погляди, переконання, прагнення особистості, що становить духовно-моральну основу формування моральної культури особистості школяра. Моральні почуття можуть бути свідомими й стихій-

ними, тому важливо, щоб людина володіла власними почуттями свідомо. Моральні

стосунки виявляють особисті якості школяра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. *Психологические основы педагогики сотрудничества: Книга для учителя* / Ш. А. Амонашвили. – К., 1991. – С. 68–71.
2. Сухомлинский В. А. *О воспитании* / В. А. Сухомлинский. – М., 1975. – С. 228–229.

3. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори в 5-ти т.* / В. О. Сухомлинський. – Т. 2. – К., 1976. – С. 409, 416.

REFERENCES:

1. Amonashvili Sh. A. *Psichologicheskije osnovy pedagogiki sotrudnichestva: Kniga dlja uchitelja* / Sh. A. Amonashvili. – K., 1991. – S. 68–71.

2. Suchomlinskij V. A. *Ovospitanii* / V.A.Suchomlinskij. – M., 1975. – S. 228 – 229.
3. Suchomlyns'kij V. O. *Vybranitvoryv 5-tit.* / V. O. Suchomlyns'kij. – T. 2. – K., 1976. – S. 409, 416.